

Olav Veka: *Norsk etternamnleksikon*. 2. utgåva. Revidert, oppdatert og utvida. Oslo: Det Norske Samlaget. 2016. 640 sider. ISBN 978-82-521-8607-9.

Den første utgåva av dette leksikonet kom i 2000, med grunnlag i statistikk frå 1993. Boka vart meld i *Namn og Nemne* (18, 2001) av Ivar Utne og i *Studia anthroponymica Scandinavica* (19, 2001) av Ritva Valtavuo-Pfeiffer. Begge roste verket og framheva både den store pionergjerninga og den systematiske arbeidsmåten. Men dei hadde òg ein del kritiske merknader, somme på eit overordna plan, andre til detaljar i oppføringa og forklaringane. Desse innvendingane har Veka i stor grad retta seg etter, t.d. ved *Engell*, *Karoli* og *Sandell*, men i namn som *Letto*, *Munthe* og fleire følgjer han ikkje kritikarane fullt ut. Eg held meg berre til andreutgåva.

Denne utgåva byggjer på statistikk frå 2012, men har elles den same skipnaden som førsteutgåva. Utvalsgrensa er 25 berarar, men 10 for variantar av same namnet. Innleiinga er her litt uklår. Det ligg nært å tolke utsegna som at variantane må ha ei hovudform over 25-grensa for å bli med. Alternativt kan ein forstå det som at summen av variantane i sjiktet 10–25 må vera minst 25, men at dei ikkje treng å høyre til ei hovudform som åleine når dette kravet. Døme på den siste tolkinga er *Hanakam* 15 + *Hanekam* 15 (= 30), *Helgeneset* 11 + *Helgeneseth* 16 (= 27) og *Hylderaas* 13 + *Hylderås* 12 (= 25). Ingen av dei har noka vanlegare form å stø seg på. Tilfella er ikkje overvettas mange sidan sjeldne namn som regel har lite variasjon i skrift.

Nokre kjende eller historisk viktige namn, t.d. *Mykle*, *Prøysen*, *Dass* og *Quisling*, er tekne med enda dei ligg under utvalsgrensa. Andre har nytt godt av ei påfallande form, t.d. *Bøksle*, *Golf* og *Ouff*. Veka argumenterer med at mange lesarar er meir nyfikne på slike namn enn på *Bakken* og *Haugen*. Eg har tenkt og gjort likeins i *Norsk personnamnleksikon* (2013). Elles har Veka òg ein del sjeldne namn av meir vanleg type, t.d. *Hemmingstad* 21, *Hensrud* 18 og *Hytland* 18. Det kan vera ein glipp, men tyder vel heller på at han ser romsleg på frekvenskravet. Leksikonet vinn på det.

Alle namneformer står med frekvens i 2012 og med frekvensen frå 1993 i parentes. Det gjev eit presist uttrykk for vekst og fall gjennom

nesten tjue år. Endringane for norske namn kan mellom anna gje eit vink om at visse typar er meir populære enn andre. Fleire har peikt på at slektsnamn av gardsnamn no ser ut til å gå fram, godt hjulpte av namnelova frå 2003, og at taparen er dei tradisjonelle patronyma. Leksikonet har stoff til ei nærare vurdering av dette, men svinginga kan òg ha andre eller medverkande årsaker, særleg av demografisk art.

Leksikonet er utvida frå 25 000 namn til godt over 27 000, mest på grunn av innvandring. Namn frå fjerne kulturar har fått ei strengare utvalsgrense (ca. 50 berarar) enn vesteuropeiske namn. Det heng saman med skorten på oppslagsbøker og annan faglitteratur frå desse områda. Alle namn over grensa er likevel oppførte, sjølv om dei berre kan få frekvens, til dømes *Htoo* 105 og *Huskic* 43, eller frekvens og ei generell tilvising til språk eller kultur, til dømes *Hirsi* 157, muslimsk og *Huynh* 778 (426), frå vietnamesisk.

Auken i tilfang har skapt akutt plassmangel. Mykje er løyst gjennom ei utviding frå 501 til 640 sider, og særleg større bør ikkje ei handbok vera. Elles er enkelttoppslaga stramma inn ved at alle fylkesfrekvensar er tekne bort. Det er ein rimeleg utveg utan altfor leie følgjer. Kjernen er jo det språklege opphavet, tydinga og heimfestinga, og alle desse opplysningane står ved lag og er ofte enda grundigare enn før. Dessutan er den store gruppa slektsnamn av gardsnamn så stabil geografisk at heimfestinga av gardsnamna òg viser tyngdepunktet for slektsnamna.

Veka ordnar materialet ortografisk, det vil seie at skriftformene bestemmer skipnaden. Det har både positive og negative sider. På plussida tel det at ingen ting blir normert vekk, men får stå i uavkorta, bokstavrett form. Namnet blir med andre ord konstituert på skriftnivå. Såleis har *Færgestad* eigen artikkel ved sida av *Fergestad* sjølv om opphavet er det same. Likeins er *Elverhøi* jamstilt med *Elverhøy*, og *Elgethun* jamstilt med *Elgetun*. Tilfella er legio.

Prinsippet er både legitimt og logisk. Slektsnamn er funksjonelt sett ikkje stadnamn. Dei har ein langt meir privat karakter og er derfor ikkje underlagt offentleg normering slik som stadnamna. Kvar og ein kan bruke den forma av slektsnamnet som familien har tradisjon for. At slektsnamnforma ofte svarar til ei gammal form som gardsnamnet ikkje lenger kan ha, er juridisk sett irrelevant. Namnekjensla hjå folk

flest knyter seg nært til uttrykkssida (ortografien). Dei som skriv seg *Elgethun*, ser ikkje denne forma som noko dårlegare enn *Elgetun*, heller tvert om på grunn av den alderspatina som *h*-en tilfører. Dokumentasjonen i leksikonet er eit godt utgangspunkt for å forstå samspelet mellom form, bruk og stilvalør.

I samsvar med utvalskriteriet byggjer alfabetiseringa i hovudsak på skrivemåten. Former med likt førsteledd blir organiserte i reir (eng. *nesting*). Det inneber at berre det første namnet i gruppa står med leddet fullt ut, og så følgjer dei andre som løpande tekst med innrykk. Fellesleddet blir avbrote med punktum i oppslaget og markert med bindestrek vidare i artikkelen, t.d. *Fri.gaard* 92 (70), *-gård* 64 (68) ... *-heim* 25. Men ortografisk prioritet gjer at morfologien tidt kjem i vanlage. Det mest påatakelege er at bindevokal eller binde-*s* og *-ar* blir førte til andreleddet, t.d. *Rud.sengen* (for *Ruds.engen*), *Grød.eland* (for *Grøde.land*), *Lag.arhus* (for *Lagar.hus*) og *Gudmund.sdottir* (for *Gudmunds.dottir*). Namn utan fuge kan få ei oppdeling som *Hel.daas* (for *Held.aas*), *Helle.rdal* (for *Heller.dal*, og med fuge *Helle.rslien* for *Hellers.lien*) og *Kap.elrud* (for *Kapel.rud*). Stundom blir ein del av andreleddet ført til førsteleddet eller kamuflert i førsteleddet, t.d. *Ler.ånd* (for *Le(r).rånd*), *Mjelv.a* (for *Mjel.va*) og *Kyll.and* (for *Kyl(l).land*), og liknande i patronymet *Halv.ardsson* (for *Hal.vardsson*). Desse tilfella er få.

Med ei slik ortografisk kopling sparar ein mykje plass. Eit meir morfologisk prinsipp for førsteleddet i reirhovudet vil anten gjera vald på andreleddet, altså *Ruds.engen*, *-eter* (for *-seter*) og *Held.aas*, *-ahl*, *-al* (for *-dal*), eller splitte gruppa i fleire oppslag. Delinga *Ruds-eter* og *Held-al* er verre enn *Rud.sengen* og *Hel.dal* (som faktisk er rett!), og med fleire grupper ville boka svelle altfor mykje ut. Rett nok kan *Rud.sengen* vera tvitydig (*-seng* eller *-eng*), men *Ruds-eter* er meningslaust, og likeins *Held-al*. Å bruke uheimla bokstavar, slik eg har prøvd i *Le(r).rånd* og *Kyl(l).land* ovanfor, er sjølvsaugt heilt utelukka.

Dei «feildelte» namna er stort sett lette å forstå. Vekas metode er ofte den einaste brukbare og dertil den klårt mest økonomiske. Dei fleste namna får rett leddstruktur sjølv om reiret er ordna strengt ortografisk under ei punktmarkert form.

Dersom meir frittstående namn høyrer alfabetisk, men ikkje etymo-

logisk, til inne i reiret, har leksikonet to løysingar. Den eine er å setje namnet heilt bak, t.d. *Sandell* etter gruppa på *Sand*. (til og med *-ås*). Den andre er å bryte opp reirskipnaden og setje namnet eller namna inn der dei etter alfabetet – heilt eller tilnærma – skal stå. Det er t.d. gjort i den lange rekkja av namn på ortografisk *Berg*. Leksikonet har elles ein så klår typografi at det er lett å finne fram, og i tillegg får le-saren god hjelp gjennom eit nett av tilvisingar.

Veka har løyst hundrevis av namnegåter av ulike slag, men naturleg nok flest i den store gruppa av slektsnamn som byggjer på eit norsk stadnamn. Dei som står i *Norske Gaardnavne*, er det unødvendig å gå meir inn på, men dei endelause bruks- og plassnamna som ikkje er med der, krev ofte ei nitid leiting i kjeldene og ein kombinasjon av språkleg, historisk-genealogisk og geografisk metode. Først når alle faktorane er på plass, kan ein rekne ei tolking for sikker. Veka dømmer balansert og vederheftig. Omframt vanlege kjelder har han òg som den første i norsk namnegransking brukt forslagslistene til Astrid Moss frå 1940 og 1947. Dei har sett forvitnelege spor i slektsnamna etter krig.

Leksikonet har likevel ein del uforklarte namn av norsk karakter, men dei utgjer neppe meir enn ein promille av heile massen. Eg vil kommentere nokre av dei. Namnet *Hatlo* er den gamle skriftforma «i Hatlo» (RB) av gardsnamnet *Hasle* i Sem i Vestfold. Namnet vart teke med løyve i 1940. *Ramsjø* kjem av eit plassnamn i Svinndal i Østfold. Det finst i offisielle kjelder frå 1920-åra og kan vera eldre. *Kåseth* har truleg bakgrunn i plassnamnet *Kåset* (uttala *Køset*) i Uvdal i Buskerud. Eit tilsvarande namn finst i 1950-matrikkelen for Nedre Eiker, men er der ungt og mindre sannsynleg som basis for slektsnamnet. *Kolsing* er avleidd av gards- og slektsnamnet *Kolstad* på Vega i Nordland. Første offisielle bruk er i 1933, så langt eg kan sjå. På same måten er *Eiring* rimelegvis ei avleiing av *Eiterjord* i Beiarn i Nordland. Namnet vart teke med løyve i 1922. *Rasvik* i Vadsø er ei norsk omsetjing av finsk *Vyörykkä*. Namnet *Lesjø* kan først tilbake til Elverum ca. 1900, men ligg elles i mørkret (frå svensk?). *Gyring* har ein parallell i tysk (tidleg til Bergen) og sekundært i dansk, men berre ei personhistorisk gransk- ing kan avgjera om det norske *Gyring* heng saman med nokon av dei.

Utover dette har påfallande mange av dei dunkle namna kome til

ved løyve kring 1930. Det er truleg ein refleks av namnelova frå 1923, som kravde at alle skulle ha eit fast slektsnamn, gjerne av særskiljande karakter. Men så lenge ein ikkje kjenner grunngevinga frå søkjaren eller søkjarane (det var stundom ein søskenflokk), er det vanskeleg å seie kva namnet kjem av. Sosial og geografisk mobilitet forsterkar vanskanene. Kyrkjeboka fører ofte på slike namn i ettertid, men har berre dato for løyvet, ikkje noko om bakgrunnen.

I mange tilfelle tek Veka med eldre former av gardsnamnet, dels for å forklare opphavet, dels for å vise kor gammal skrivemåten av (det seinare) slektsnamnet er. Oftast set han inn både opphavleg og sekundær form, t.d. i *Anholt*, *Asphjell*, *Bragstad* og *Heisholt*, eller berre opphavsforma, som i *Askildt*, *Brøderud* og *Helsem*, men sjeldan sekundærform utan opphavsform. Den første måten er best og kunne gjerne ha vore brukt meir fordi det her er slektsnamnet som står i fokus. Den sekundære *g*-en i *Augdøl* (av *Af*-) blir tidfesta til 1723, men *g*-en i *Auganes* og *Augestad* (av *Auð*-) får inga datering. Saknet er størst der formene sprikjer mest, t.d. endringa frå *Guðreksstaðir* til *Gaustad*, frå *Gæitarhæimi* (1347) til *Gjedrem* og frå *Huinande* (1430) til *Kvenild*. Mange av slektsnamnformene stammar frå 1600- og 1700-talet og gjev såleis eit innblikk i skrifthistoria åt gardsnamna òg.

I denne meldinga har eg lagt mest vekt på slektsnamn av stadnamn (gards- og bruksnamn) fordi dei gjer Noreg så ulikt resten av Norden. Andre sentrale grupper er 1) heimlege og innlånte patronym, 2) innlånte slektsnamn, 3) tilnamn, yrkesnamn og innbyggjarnamn (mest frå dansk og tysk) og 4) svenske namn av typen *Bergquist* og *Sjøgren*. Dei svenske namna får berre merkelappen «frå svensk», truleg fordi dei er kunstprodukt utan noko logisk-semantisk innhald og såleis radikalt annleis enn dei norske namna. Dette burde vore kommentert i innleiinga.

Førenamn i patronym blir forklarte når dei vantar i *Norsk personnamnleksikon*, men ikkje om dei finst der. Dei andre gruppene står med fulle opplysningar og ofte den første beraren i tillegg. Såleis blir det nemnt at *Nitter* kom til Bergen med dansken Henrik Nitter ca. 1600 og *Mandt* til Agder med Michel Mandt frå Jylland først på 1700-talet. Dette viser enn meir kor viktig personhistoria er. Gruppe 3 er mangsidig og innfløkt, men Veka har saumfare namnebøker, slektsregister og annan personalhistorisk litteratur med imponerande resultat.

Leksikonet har fine, men litt kortfatta artiklar om norske (Veka), nordsamiske (Håkan Rydving), sørsamiske (Anders Løøv) og finske (Elin Vanja Karikoski) etternamn. Til sist følger ein bolk med statistikk, kart over namnetypar og alfabetisk liste over norske kommunar. Nøkkel til namneartiklane står på innsida av permen.

Førsteutgåva av *Norsk etternamnleksikon* var ein milestein i norsk namnegransking. Andreutgåva stadfester til fulle kor sentralt dette verket er. Frekvensane vil naturleg nok bli litt annleis med tida, men etternamna er likevel så stabile at bruksverdien vil halde seg lenge. Opplysningane om opphav og tyding er enda meir slitesterke og treng sjeldan noka retting eller utfylling, iallfall for dei norske namna sin del. Og så desserten til slutt: Sidan dei fleste gardsnamna er i bruk som slektsnamn, har leksikonet òg vorte eit *Norske Gaardnavne* i miniatyr, lett å bruke og presist i alle detaljar. Veka har den største ære av arbeidet.

Kristoffer Kruken

Svenskt ortnamnslexikon. Utarbeitat inom Institutet för språk- och folkminnen och Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. Andra reviderade upplagan. Redaktör: Mats Wahlberg. Institutet för språk och folkminnen 2016: Uppsala. 434 sider.

Svenskt ortnamnslexikon kom ut fyrste gongen i 2003. Då hadde Norsk stadnamnleksikon alt vore ute i 27 år. I Danmark kom fyrste utgåva av Dansk Stednavnelexikon ut i tre små bind på 1980-talet og i eit sterkt revidert tobindsverk i 1994 med tittelen Stednavneordbog. Så det svenske stadnamnleksikonet var eit lenge etterlengta verk. Med dei rundt 6000 oppslagsartiklane hadde Sverige og Norden no fått ein lett tilgjengeleg tilgang til forklaring av dei mest kjende og brukte svenske stadnamna. Det hausta då òg gode ord både heime og i granland. «Det er ... ingen tvil om at leksikonet vil få ein sentral plass som referanseverk for stadnamngransking både i og utanfor Sverige» skreiv Oddvar Nes i sin omtale av fyrsteutgåva i *Namn og Nemne* 21/22). Tom Schmidt lét òg vel i si melding av fyrsteutgåva i *Namn og bygd* 92 (2004).